

RAZMIG KEUCHEYAN • **Aklın Sol Yarıısı**

RAZMIG KEUCHEYAN Doktorasını sosyoloji alanında tamamlamıştır ve Paris-IV-Sorbonne Üniversitesi'nde doçent olarak görevini sürdürmektedir. Çalışmaları klasik ve çağdaş Marksizm geleneğinden etkilenmiştir. Daniel Bensaïd tarafından kurulan *Contretemps* dergisinin editör kadrosunda yer almaktadır. Eserleri: *Le Constructivisme. Des origines à nos jours* [Kökeninden Günümüze Konstruktivizm] (Hermann, Paris, 2007); Gérald Bronner'la birlikte hazırladıkları *La théorie sociale contemporaine* [Çağdaş Sosyal Teori] (PUF, Paris, 2011) ve *La nature est un champ de bataille* [Doğa Bir Savaş Alanıdır] (Zones, Paris, 2014).

Hémisphère gauche. Une cartographie des nouvelles pensées critiques

© 2010 Editions La Découverte

İletişim Yayınları 2278 • Politika Dizisi 141

ISBN-13: 978-975-05-1898-0

© 2016 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2016, İstanbul

EDITÖR Merve Öztürk

DIZI KAPAK TASARIMI Utku Lomlu

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Ebru Gezici

DİZİN Ayla Duru Karadağ

BASKI ve CILT Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 38 46

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

RAZMIG KEUCHEYAN

Aklın Sol Yarısı

Yeni Eleştirel Düşünceler Atlası

Hémisphère gauche

Une cartographie des nouvelles pensées critiques

ÇEVİREN *Selen Şahin*

Yenilgi, hep yüceltme eğiliminde olduğumuz,
üstesinden gelmesi zor bir deneyimdir.

– PERRY ANDERSON, *Spectrum*

İÇİNDEKİLER

Giriş	11
BİRİNCİ BÖLÜM	
ŞARTLAR	17
1 Eleştirel Düşüncenin Yenilgisi (1977-1993)	19
DÖNEMLER	19
ELEŞTİREL DÜŞÜNCELERİN COĞRAFYASI	23
BUZULLAŞMALAR	26
KÜRESELLEŞEN ELEŞTİREL DÜŞÜNCE	36
ZENGİNLEŞEN REFERANSLAR	41
2 “Yeni Sol”un Kısa Tarihi (1956-1977)	53
YABANCILAŞMA VE ÖZGÜRLEŞMENİN YAŞADIĞI KRİZ	54
İKTİDAR SORUNU	59
YAPISALCILIĞIN TINISI	65
“68 DÜŞÜNCESİNE YENİ BİR BAKIŞ”	70
YENİ ELEŞTİREL TEORİLERE DOĞRU	73

3 Çağdaş Eleştirel Aydınlar: Bir Tipoloji	77
SAF DEĞİŞTİRENLER	79
KARAMSARLAR	84
DİRENİŞÇİLER	89
YENİLİKÇİLER	93
UZMANLAR	98
YÖNETİCİLER	102

İKİNCİ BÖLÜM

TEORİLER	109
-----------------------	-----

4 Sistem	111
MICHAEL HARDT VE ANTONIO NEGRI, YA DA “KOMÜNİST OLMA SEVİNCİ”	111
<i>Operaizm</i>	112
<i>İmparatorluk ve Çokluk</i>	120
<i>Bilişsel Kapitalizme Doğru</i>	128
EMPERYALİZM KURAMLARINDA YENİLENMELER	131
<i>Marksizm ve Emperyalizm</i>	131
<i>Leo Panitch: Büyük Güç Birleşik Devletler’in Günlüğü</i>	133
<i>Robert Cox: Neo-Gramscici Uluslararası İlişkiler Teorisi</i>	138
<i>David Harvey: Spatial Fix ve Mülksüzleştirme Yoluyla Birikim</i>	144
<i>Ulus-Devlet: Direniş mi, Kendini Aşma mı?</i>	151
<i>Benedict Anderson, Tom Nairn: Küreselleşme Karşısında Ulus-Devletler</i>	152
<i>Jürgen Habermas, Étienne Balibar: Avrupa Sorunu</i>	163
<i>Wang Hui: “Tüketici Milliyetçilik” ve Yeni Çin Solunun Doğuşu</i>	176
<i>Giorgio Agamben: Sürekli İstisna Hali</i>	184
KAPİTALİZMLER, ESKİLER VE YENİLER	190
<i>Bilişsel Kapitalizm Eleştirisi</i>	192
<i>Robert Brenner: Uzun Süreli Gerileme</i>	196
<i>Giovanni Arrighi: “Birikimin Sisteme Dayalı Son Bir Evresi mi?”</i>	206
<i>Elmar Altvater: Fosil Kapitalizmi</i>	214
<i>Luc Boltanski: Kapitalizmin Ruhu, Neredesin?</i>	222

5 Özneler	231
DEMOKRATİK OLAY	232
<i>Jacques Rancière: “Dışlanmışların Payı”</i>	233
<i>Alain Badiou: Olay, Sadakat, Özne</i>	241
<i>Slavoj Žižek: Lenin Lacan ile Karşılaşınca</i>	248
POST-KADINSALLIKLAR	257
<i>Donna Haraway: Bütün Ülkelerin Siborgları?</i>	259
<i>Judith Butler: Cinsel Kimliklerin Sonu</i>	266
<i>Gayatri Spivak: Madunların Sessizliği</i>	273
SINIF SINIFA KARŞI	280
<i>E. P. Thompson: İnşacı Sosyal Sınıf Teorisi</i>	281
<i>David Harvey: Sınıf Topluluğu ve Topluluğun Sınıfı</i>	287
<i>Erik Olin Wright: Analiz edilen Marksizm</i>	294
<i>Alvaro Garcia Linera: Sınıf, Çokluk ve Yerli Hareketi</i>	301
ÇATIŞAN KİMLİKLER	307
<i>Nancy Fraser, Axel Honneth, Şeyla Benhabib: Tanı(n)ma Teorisi</i>	308
<i>Achille Mbembe: Postkoloniden Afropolitizme</i>	316
<i>Ernesto Laclau: Antagonizmaları İnşa Etmek</i>	323
<i>Fredric Jameson: Geç Kapitalizm ve Şizofreni</i>	330

SONUÇ

ŞANTİYELER	339
KAYNAKÇA	349
DİZİN	366

Giriş

Jean-Paul Sartre, *Aden Arabistan*'a yazdığı önsözde Paul Nizan'ı 60'lı yılların başkaldırmış gençliğiyle bağdaştırır. 30'lu yıllardaki lise arkadaşını, otuz yıl sonra eski dünyaya kafa tutan üniversite öğrencileriyle gizliden gizliye bir araya getiren isyancı oluşuma atıfta bulunur. Nizan, İkinci Dünya Savaşı sonrasında uzun bir süre unutulur. Yirmi yıllık bir devrim sürecinin başında birdenbire, hiç olmadığı kadar güncel olarak tekrar ortaya çıkar ve yayımlanır. "Seneler geçtikçe, yattığı kış uykusu gençleştirdi onu. Dün bizim çağdaşımızdı, bugün bu gençlerin,"¹ der Sartre. Bir eserin bu şekilde kış uykusuna yatabilmesi ve akabinde de yeni nesillerin ilgisini çekebilmesi kimi şartları gerektirir. Bir şekilde gençliğe hitap edebilmelidir, yani içinde bulunduğu dünyaya kendine has bir ışık tutabilmelidir.

Çağdaş olanın belirlenmesi ve geçici ya da kesin olarak çağdaşlığını yitirmiş olanla kurduğu ilişki bu kitabın temelini oluşturuyor. Bununla beraber ilgi alanımız edebiyat değil özgülleşme teorisidir. Tam olarak söylemek gerekirse, ele alacağımız konu yeni eleştirel teorilerdir.

"Eleştirel teori" tanımının uzun bir tarihçesi vardır. Gele-

1 Jean-Paul Sartre, "Préface", Paul Nizan, *Aden Arabie*, La Découverte, Paris 2002, s. 13 [*Aden Arabistan*, çev. Şule Çiltaş, Kanat Kitap, İstanbul, 2008].

neksel anlamda, –çoğunlukla tekil halde– Frankfurt Okulu düşünürlerine, yani bu şehirdeki Toplumsal Araştırma Enstitüsü'nün (*Institut für Sozialforschung*) birkaç nesil boyunca idaresini yürüten filozof ve sosyologlara atfen kullanılır.² Bu kitapta ise çoğul halde “eleştirel teoriler” olarak daha geniş bir anlam çerçevesinde ele alınacaktır. Amerikalı feminist Judith Butler'ın geliştirdiği *queer* teorisini olduğu kadar Alain Badiou'nun ortaya koyduğu “olay metafiziği” anlayışını, Fredric Jameson'ın post-modernist teorisini, Homi Bhabha ve Gayatri Spivak'ın post-koloniyalizm, John Holloway'ın *açık Marksizm* ve de Slavoj Žižek'in Hegel'e dayalı yeni Lacancı anlayışlarını kapsayacaktır.

Yeni eleştirel teorilere *yeni* dememizin sebebi 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılmasından sonra ortaya çıkmış olmalarıdır. Birçoğu bu olaydan önce filizlenmeye başlamış olsa dahi, kamusal alanda belirginlik kazanmaları bu tarihten sonrasına denk düşer. Örneğin, Antonio Negri'nin de bağlı olduğu, 1960'ların başında ortaya çıkan İtalyan Marksist akım “operaismo”nun³ etkilerini göz önüne almazsak, Michael Hardt ve Negri'nin “İmparatorluk” ve “Çokluk”⁴ teorisinden hiçbir şey anlamayız. Oysa bu teorinin güncel halini almaya başlaması 1990'ların sonuna denk gelir. Eleştirel teorilerdeki yenilik, 1995'te Fransa'daki grev dalgası, 1999'da Seattle'daki Dünya Ticaret Örgütü karşıtı gösteriler veya 2001'de Porto Alegre'de ilk kez gerçekleşen “Dünya Sosyal Forumu” vesilesiyle sosyal ve politik eleştirinin 1990'ların ikinci yarısından itibaren canlanmaya başlamasıyla yakından ilişkilidir.

2 Frankfurt Okulu tarihi için bkz. Martin Jay, *L'Imagination Dialectique. L'École de Francfort. 1923-1950*, Payot, Paris, 1989 [*Diyalektik İmgelem, Frankfurt Okulu'nun Tarihi ve Çalışmaları (1923-1950)*, çev. Sevgi Doğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2012].

3 Steve Wright, *Storming Heaven: Class Composition and Struggle in Italian Autonomist Marxism*, Pluto Press, Londra, 2002 [*Gökyüzünü Fethetmek (İtalyan Otonomist Marksizmde Sınıf Bileşimi ve Mücadelesi)*, çev. Özgür Yalçın, Otonom Yayıncılık, İstanbul, 2008].

4 Michael Hardt ve Antonio Negri, *Empire, Exils*, Paris, 2000 [*İmparatorluk*, çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2001] ve *Multitude: Guerre et Démocratie à l'Age de l'Empire*, La Découverte, Paris, 2004 [*Çokluk (İmparatorluk Çağında Savaş ve Demokrasi)*, çev. Barış Yıldırım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2004].

Elbette, bir düşüncenin ne bakımdan “yeni” olduğu ve bu yeniliğe karar veren kriterler karmaşıktır. Söz konusu olan teorik bir sorudur.⁵ Yeni olanın sadece “sonradan” gelen olduğunu savunan, tamamen kronolojik bir kriter midir tercih edilen? Ancak bu durumda, var olan düşünce akımlarından farklı olan, alakasız en küçük bir fikir “yeni”ye dahil olmalıdır. Yani, kronoloji, yeniliği tanımlamak için şüphesiz yetersizdir. Peki o halde “yeni”, “önemli”yle aynı anlama mı gelir? Fakat hangi açıdan “önemli”? Entelektüel? Siyasi? Her ikisi de? Ve kimdir bunun önemli olduğuna karar veren? Bu eserde öne sürülen hipotez şudur: Şu anda siyasi ve entelektüel anlamda bir geçiş dönemindeyiz ve bu tip sorulara tek bir anlama gelebilecek bir cevap vermek için biraz erken. Önerdiğimiz atlas, mümkün olabilecek diğer atlaslardan sadece bir tanesidir.

Yeni bir eleştirel teori basit bir analiz ya da açıklama olmaktan çok bir *teoridir*. Sadece olanı değil, olması arzulanamı da inceler. Bu anlamda zorunlu olarak politik bir boyut da içerir. *Eleştirel* olan, var olan toplumsal düzeni genel anlamda sorgulayan teorilerdir. Dile getirdikleri eleştiriler, mali işlemler için vergi uygulaması ya da emeklilik reformu için şu ya da bu tip bir önlem alınması gibi, bu düzenin muayyen yönleriyle ilgili değildir. Radikal olsun, ılımlı olsun, yeni eleştirel teorilerin “eleştirel” boyutu, çağdaş sosyal dünyayı sorgulamalarında ne kadar genel olabildiklerinde saklıdır.⁶

20. yüzyılın ikinci yarısına kadar, eleştirel düşüncelerin en önemli merkezi Doğu ve Batı Avrupa’ydı. Bugün ise artık bu merkez Amerika Birleşik Devletleri’ne kaymış durumda. Bu-

5 Stathis Kouvelakis, “Le marxisme au XXIe siècle: formes et sens d’une résilience”, Razmig Keucheyan ve Gérard Bronner, *La Théorie sociale contemporaine*, PUF, Paris, 2011.

6 Yeni eleştirel teoriler, Michel Foucault ve Gilles Deleuze’ün de çalışmalarını da etkisi altına alan Kant karşıtı akımları barındırır. Bundan dolayı, “eleştiri” kelimesini sadece Kantçı anlamıyla ele almak sınırlayıcı olur. Bununla birlikte özellikle her defa “kategori” –toplumsal, ırksal, cinsel– eleştirisi söz konusu olduğunda sık sık karşımıza bu Kantçı anlamın çıktığı açıktır. Öte yandan, bu düşünürlerin sistem eleştirisinin genel karakteri de belli bir değişkenliktedir: Bazıları, örneğin Marksistler, “bütünlük” görüşünü benimserken, diğerleri, örneğin post-yapısalcılar, bu tip bir görüşün olasılığını bile sorgularlar.

nun sebebi de ya bu konuyla ilgilenen kişilerin Amerikan vatan-dışı olmaları ya da oradaki okullarda eğitim vermeleridir. Söz konusu olan, düşünce coğrafyasında çok radikal bir de-ğişikliklerdir ve daha sonra göreceğimiz üzere, çağdaş eleştirel teori-lerin doğasında değişime yol açmıştır.

Söküp atılması kolay olmayan kültürel bir bakış açısı ile bak-tığımızda eleştirel teorilerin geleceğinin hâlâ Batı'da olduğuna inanabiliriz. Perry Anderson'ın önerdiği gibi, büyük bir ihti-malle teorik üretim, genel anlamda üretimi takip etmektedir ya da en azından diyebiliriz ki ikisinin gelişimi birbirinden bağımsız değildir.⁷ Ancak bunun sebebi basit bir materyalizm anlayı-şının önereceği gibi “son çözümlemede” ekonomi fikirleri be-lirlediği için değil, yeni fikirler yeni sorunlardan doğduğu için-dir. Oysa Çin, Hindistan veya Brezilya gibi ülkelerde bu sorun-lar belirmektedir veya gelecekte belirecektir.

Teoriler, temel özelliklerini içinde geliştikleri tarihî bağlam-dan alırlar. Marx'ın ölümünden sonra Friedrich Engels tarafın-dan yayılan ve Kautsky, Lenin, Troçki, Rosa Luxemburg ve Ot-to Bauer gibi isimleri de barındıran “klasik” Marksizm, Birin-ci Dünya Savaşı'na ve Rus Devrimi'ne yol açacak önemli eko-nomik ve politik çalkalanmalar içinde ortaya çıkmıştır. Lukacs, Korsch ve Gramsci'nin öncülük ettiği, Adorno, Sartre, Althus-ser, Marcuse ve Della Volpe'nin de bağlı olduğu “Batı” Mark-sizmi ise, tam aksine, kapitalizmin istikrarlı bir seyir göster-diği dönemde geliştirilmiştir. Bu durum, düşünürlerin ele aldıkları konularda ve kuramsal stillerinde açıkça hissedilmek-tedir. Böylelikle hepsi de Marksist gelenekten gelmelerine rağmen Hilferding'in *Finans Kapital'i* (1910) ve Lenin'in *Devlet ve Devrim'i* (1917) ile Adorno'nun *Minima Moralia'sı* (1951) ve Sartre'in *L'Idiot de la famille'i* (Ailenin Aptalı) (1971-1972) ara-sında bir uçurum vardır.

Peki yeni eleştirel düşüncelerin hazırlandığı günümüz dün-yasında durum nedir? Doğu Bloku'nun yıkılması barışçıl ve

7 Perry Anderson, *In the Tracks of Materialism*, Verso, Londra, 1983, s. 24 [*Tarihsel Materyalizmin İzinde*, çev. Mehmet Bakırcı, Belge Yayınları, İstanbul, 2006].

müreffeh bir “yeni dünya düzeni” havası yarattıysa da umutların –umudu olanlar için– yıkılması uzun sürmedi. Kitlese işsizlik ve genel bir prekarizasyon, küresel savaş, Kuzey/Güney eşitsizliğinin büyümesi ve kapıda bekleyen ekolojik kriz, içinde bulunduğumuz dönemi belirleyen özelliklerden birkaçıdır.

Gürültü patırtısıyla günümüz dünyası, klasik Marksizmin ortaya çıktığı döneme benzer. Ancak diğer yönlerden baktığımızda, şüphesiz, başta açıkça tanımlanmış bir “özgürleşme öznesi”nin eksikliği olmak üzere, hissedilir bir farklılık vardır. Geçen yüzyıl başındaki Marksistlerin genellikle başını çektikleri, güvenebilecekleri güçlü işçi örgütleri vardı ve o zamanlar kapitalizmin son krizlerinden biri olarak görülen evreyi aşmalarını sağlayacak olan da bu örgütlerin faaliyetleriydi. Günümüzde buna benzer bir ortam mevcut değil ve muhtemelen yakın gelecekte de olmayacak. Bu tanıyı bir kere koyduktan sonra radikal toplumsal değişime kafa yormaya nasıl devam edebiliriz? Çağdaş eleştiri teorilerinin karşı karşıya oldukları zorluk budur.

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞARTLAR

Eleştirel Düşüncenin Yenilgisi (1977-1993)

DÖNEMLER

Her şey bir yenilgiyle başlar. Çağdaş eleştirel düşüncelerin doğuşunu anlamak isteyenler bu tespiti çıkış noktası olarak kabul etmelidirler.

1970'lerin ikinci yarısından itibaren, 1950'lerin sonunda doğmuş olan –kendilerinden çok önce gelen hareketlerin mirasçısı olan– muhalif hareketler gerileme sürecine girerler. Bunun birçok farklı sebebi vardır: 1973 Petrol Krizi ve 30 Şanlı Yıl'ın (*Trente Glorieuses*) “uzun dalgası”nın ters dönmesi, 1979'da Margaret Thatcher'ın ve 1980'de Ronald Reagan'ın seçilmesiyle gelen neoliberal tepki, eski işçi dayanışmasının çöküşü, 1981'de Fransa'da solun iktidara gelmesi ve solcu militanların saf değiştirmelerine yol açan bakanlık beklentileri, Çin ve Sovyet bloklarının inandırıcılıklarını tamamen yitirmeleri... 1979'da Nikaragua'daki Sandinista Devrimi şüphesiz geleneksel anlamda bir devrim özelliğini gösteren son olaydır. Aynı sene farklı bir yerdeki, İran'daki İslâm devrimi, sonraki senelerde sık sık karşımıza çıkacak olan bir dizi tanımlanması güç politik konunun ilki oldu.

Bu gerileme döneminin netlik kazandığı nokta, doruk nokta-

sı, Berlin Duvarı'nın çöküşüdür. 1989'da bir şeylerin sona erdiği bütün açıklığıyla ortadadır. Sorun, bunun ne olduğunun ve ne zaman sona ermeye başladığının belirlenmesidir.

Dönemlendirmek istersek, farklı derlemeler yapmak mümkündür. İlk olarak, başlangıcı 1950'lerin ikinci yarısına kadar uzanan kısa bir politik evrenin, “yeni sol” evresinin sonuna geldiğimizi öne sürebiliriz. Bu tanım özellikle Maoist, Troçkist ve anarşist “solcu” örgütlenmeleri ve aynı zamanda feminizm ve ekoloji gibi “yeni toplumsal hareketleri” kapsar. “Yeni sol”, Süveyş Krizi'nin patlak verdiği, Macar Devrimi'nin bastırıldığı ve aynı zamanda Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin 20. Kongresi'nde, Stalin'in suçları üzerine Kruşçev'in raporunun sunulduğu 1956 senesinde ortaya çıkar. Aynı sene, Fransa'da komünistlerin de içinde bulunduğu vekiller Cezayir'deki “ortamı yatıştırmak” adına Guy Mollet hükümetini başa getirirler.

“Yeni sola” mensup olmak, kapitalizme radikal bir eleştiri getirmeye devam ederek, 1956'da iki saf tarafından dayatılan alternatifleri reddetmektir. Başka bir deyişle, İngiltere ve Fransa'nın Mısır'a karşı uyguladığı politikaya –ve genel olarak emperyalizme– ve Sovyetler'in Macaristan'a müdahalesine karşı çıkmaktır. “Yeni solun” yükselme dönemi yaklaşık olarak 1968-1977 (İtalya'daki otonom hareket) arasındaki senelere denk gelir. 1968'de Fransa ve Meksika'daki öğrenci hareketleri, İtalya gizli Mayıs 1968 ve 1969'da “sıcak sonbahar”, Arjantin'de “Cordobazo”¹ ve Prag Baharı gibi olayların hepsi bu uluslararası akımın parçasıdır. Dönemlendirmek için ilk seçeneğimiz, 1956'da Mısır ve Macar krizleri ve bunu takiben radikal solun verdiği tepkilerle başlayan evrenin 1989'da son bulduğunu kabul etmektir. Küba Devrimi (1959) ve Vietnam Savaşı da bu evredeki itici güçler arasında yer alırlar.²

1 29 Mayıs 1969'da Arjantin'in sanayi şehri Cordoba'da gerçekleşen bu ayaklanma, Juan Carlos Ongania'nın diktatörlük rejiminin sona ermesinin temelindeki sebeplere dindir.

2 “Yeni sol” için bkz., Van Gosse, *The Movements of the New Left, 1950-1975: A Brief History with Documents*, Palgrave Macmillan, New York, 2008. Chris Marker'ın *Le fond de l'air est rouge* [Aslında Hava Kırmızı] (1977) isimli filmi bu dönemi anlatan dikkate değer bir sinema eseridir.